

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Розглянуто проблеми формування та розвитку елементів інфраструктури АПК. Зазначено, що недостатнє забезпечення національного продовольчого ринку України пов'язане з відсутністю ефективних механізмів функціонування підприємств АПК. Запропоновані напрями удосконалення та доповнення законодавчо-нормативного забезпечення його функціонування, акцентовано увагу на необхідності опрацювання інноваційних стратегій розвитку, формування ефективних господарських зв'язків на ринку, забезпечення державної підтримки національного виробника.

The problems of formation and development of agroindustrial complex enterprises infrastructure are looked. It is noted that the lack of national food market of Ukraine due to the lack of effective mechanisms of functioning of agricultural enterprises. New directions to improve and complement the legislative and normative support of its operation, the attention is focused on the necessity to develop innovative strategies, building effective business relationships in the market, providing state support to domestic producers.

Ключові слова: аграрне виробництво, господарські зв'язки, законодавчо-нормативне забезпечення, інноваційний розвиток, інфраструктура, підприємства АПК, продовольчий ринок.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Агропромисловий комплекс функціонує на основі агропромислової інтеграції й відіграє важливу роль у господарському житті країн світу. Адже саме він виконує важливу суспільну функцію – забезпечує населення продуктами харчування. Важливість суспільно-економічних функцій АПК зумовлює необхідність поглиблення та розширення досліджень щодо формування ефективних механізмів його функціонування.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми трансформації аграрного сектору України, усіх структурних елементів АПК досліджували багато науковців, серед яких Амбросов В.Я., Березін О.В., Богачов В.І., Гайдучський П.І., Гончаров В.М., Дорофійенко В.В., Дацій О.І., Ткаченко В.Г., Федоров М.М., Ходаківський С.І., Юрчишин В.В. та ін. Незважаючи на існування чисельних публікацій з зазначених проблем, залишаються недостатньо висвітленими та малодослідженими такі аспекти функціонування АПК, як формування його ефективної інфраструктури, розвиток господарських відносин між підприємствами з виробництва, транспортування, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції та сировини, законодавчо-нормативного забезпечення тощо.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є аналіз ринкової трансформації аграрного сектору та підприємств АПК України, пошук шляхів формування ефективних механізмів їх функціонування, нормативно-законодавчого забезпечення, інноваційного розвитку.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні сільське господарство посідає провідне місце в економіці України. Тут виробляється близько 15 % валового внутрішнього продукту, зосереджено 12 % виробничих фондів, працює майже 22 % зайнятих у галузях економіки, з них у сільськогосподарських підприємствах різних форм господарювання – 2,5 млн. осіб, ще 1,9 млн. – в господарствах населення. У галузі безпосередньо задіяне найбільше багатство країни – її земельний фонд, який досягає 42 млн. га сільськогосподарських угідь [3].

Україна здавна є аграрною країною, характеризується сприятливими економічними та природними умовами для розвитку сільського господарства і має великий споживчий ринок продуктів харчування. Формування потужного, з розвиненою структурою АПК продовжувалося в Україні століттями. Протягом усієї історії розвитку країни саме агропромислові підприємства посідали провідне місце у національній економіці. Навіть у другій половині ХХ ст. за умови структурної перебудови та диверсифікації виробництва агропромисловий комплекс залишався одним з провідних міжгалузевих виробничих утворень в Україні, що поєднував майже 100 виробництв. На продукцію АПК припадає майже 30 % національного доходу України [3].

Першочергове значення має формування рівних умов конкуренції серед підприємств АПК на національному ринку. Застосування спеціальних нетарифних заходів (захисних, антидемпінгових і компенсаційних) дозволить забезпечити “вибірковий” захист інтересів національних товаровиробників сільськогосподарської продукції та сировини у випадках порушення нормальних умов конкуренції, викликаних збільшеним, демпінговим або субсидованим імпортом товарів на митну територію України, що спричиняє суттєві збитки (або є реальною загрозою виникнення збитків) тим чи іншим конкретним підприємствам АПК. Ці заходи мають бути простими, об'єктивними, “прозорими”, добре перевіреними на практиці. Застосування інших нетарифних заходів регулювання імпорту операцій (таких як контроль за дотриманням стандартів, вимог до пакування, маркування тощо) має бути пов'язаним виключно з метою безпеки, захисту життя та здоров'я споживачів, що є надзвичайно важливим з погляду розбудови

національного продовольчого ринку України.

Слід прагнути до транспарентності, гласності та передбачуваності застосовуваних подібних заходів. Доцільним є створення ефективного механізму спеціального судового (або адміністративного) вирішення суперечок, які систематично виникають між операторами АПК та органами виконавчої влади в зв'язку з рішеннями, що торкаються інтересів бізнесу у галузі зовнішньоекономічної діяльності. У той же час адміністративні заходи регулювання слід звести до мінімуму, який забезпечував би розумний, але надійний контроль держави за здійсненням економічної діяльності.

На розвиток АПК і ступінь його ефективності в Україні впливають численні природні та економічні чинники. Особливе значення у реформуванні АПК, підвищенні його конкурентоспроможності має зміна відносин власності, формування багатокладної аграрної економіки, забезпечення раціональних виробничо-територіальних зв'язків між складовими АПК [2]. Серед вагомих чинників, які впливають на розвиток АПК України, пріоритетними є: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень соціально-економічного розвитку країни, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан техніко-технологічної бази підприємств АПК, забезпеченість трудовими ресурсами, географічні умови, розвиток шляхів сполучення тощо. Вирішальне значення мають саме економічні чинники, від яких залежить раціональне використання природних ресурсів, задоволення споживчого попиту населення, участь у міжнародному поділі праці, збереження навколишнього середовища.

У економічно розвинутих країнах (США, Японія тощо) склалися три основні типи економічних взаємин товаровиробників і споживачів:

- фермерські господарства, що продають продукцію переробним підприємствам, гуртовим і роздрібним торговцям без укладання угод;
- фермерські господарства і роздрібна торгівля, де посередниками виступають кооперативи, що постачають, зберігають, переробляють і продають аграрну продукцію через власну торговельну мережу;
- крупні агрофірми, корпорації, концерни та акціонерні агропромислові об'єднання в умовах жорсткої конкуренції продають продукцію через біржі, аукціони тощо, засновані на крупному приватному або акціонерному капіталі, що часто переливається з інших сфер економіки, наприклад, банківської й торгової сфер.

Відносно сучасної України найпридатнішим є другий тип взаємодії (створення та розвиток гуртових торгово-посередницьких кооперативів, що виходять на регіональний продовольчий ринок).

Власне дослідження автора організаційно-економічних механізмів формування національного аграрного ринку дає підстави стверджувати, що основними причинами негативів аграрної реформи в Україні є:

- розуміння ринкових відносин як простої системи купівлі-продажу, що виступає автоматичним регулятором соціально-економічних процесів; це й визначило існування думки щодо несумісності ринку з його регулюванням; результат – порушення міжгалузевих вартісно-натуральних пропорцій, збитковість аграрного виробництва, деградація промисловості, що забезпечує аграрний сектор ресурсами;
- нехтування сучасними світовими тенденціями в еволюції суб'єктів ринку, якими, як сподівалися, може бути дрібне підприємництво, що стало теоретичною основою реформування крупних і середніх аграрних підприємств. Це значною мірою призвело до руйнації багатьох сільськогосподарських підприємств, загальмувало формування високотоварного аграрного сектора.

Основними ланками АПК є: 1) сільське господарство з розгалуженою системою виробництва; 2) переробна промисловість. До складу допоміжних ланок входять: 1) промисловість з виробництва засобів виробництва (машинобудівельна), виробництва хімічних добрив, комбікормів; 2) виробнича інфраструктура із забезпечення основних підприємств паливом, енергією, теплом, транспортними засобами, а також організації сільськогосподарського будівництва; 3) навчально-наукова та управлінська ланка, яка об'єднує управління, спеціалізовані науково-дослідні інститути та навчальні заклади.

Галузева структура АПК характеризується значними диспропорціями. Особливо вони помітні у співвідношенні сільськогосподарської і промислово-переробної ланки, що безпосередньо відбивається на незабезпеченні ринку продуктів харчування національними товарними ресурсами. Негативно позначається на ефективності функціонування АПК і відставання виробництва сільськогосподарського машинобудування, добрив, гербіцидів, комбікормів тощо [1].

Функціональна структура АПК відображає основні виробничо-технологічні зв'язки та функціональні ланки з вирощування і переробки сільськогосподарської продукції. Основні функціональні ланки АПК – це спеціалізовані агропромислові комплекси, що об'єднують технологічно взаємопов'язані підприємства з вирощування, заготівлі, зберігання, транспортування, переробки і реалізації певних видів сільськогосподарської продукції і сировини. Саме у таких ланках розвиваються найбільш інтенсивні виробничо-технологічні зв'язки. Серед сукупності зазначених ланок виокремлюють дві інтегровані групи спеціалізованих АПК: рослинницькі і тваринницькі. В Україні розвиваються численні спеціалізовані АПК: 1) рослинницькі: зернопромисловий, бурякоцукровий, плодоовочеконсервний, картоплеспиртовий, виноградарський, льонопромисловий та ін. 2) тваринницькі: м'ясо-, молоко-, птахопромисловий та рибоконсервний комплекси.

Стратегія подальшого соціально-економічного розвитку України має передбачати, у першу чергу, нарощування агропромислового потенціалу країни. При цьому мають вирішуватися не лише питання вдосконалення системи технологій землеробства та меліорації земель, але і проблеми вдосконалення виробничих відносин, розвитку форм власності.

До основних проблем розвитку АПК України варто віднести:

- впровадження багатокладної економіки;
- реформування власності;
- перехід до ефективних систем землекористування;
- впровадження ефективних інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- розвиток національного виробництва сільськогосподарських машин, зокрема, засобів малої механізації;
- розширення виробництва добрив, гербіцидів тощо;
- запровадження комплексних агрохімічних та лісових меліорацій;
- розвиток виробничої та соціальної інфраструктури сільської місцевості;
- державна підтримка АПК.

Невід'ємною складовою частиною економічної та аграрної реформи є земельна реформа, яка передбачає зміни земельних відносин, включаючи володіння, користування і розпорядження земельними ділянками з метою підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки використання суспільством земельних ресурсів, з одного боку, та забезпечення захисту прав кожного землевласника і землекористувача – з іншого.

Необхідність земельної реформи в Україні була задекларована ще на початку 90-х рр. ХХ ст. Спочатку в основу реформи було покладено землеустрій. Це означало системний підхід до економічного, ефективного, раціонального та екологічно безпечного використання земельного фонду. Порушення згаданих вимог призвело до того, що влада практично втратила функції планування і управління земельним фондом, інформаційна база щодо наявності та використання земельного фонду не сформована.

Важливе завдання земельної реформи полягає у необхідності забезпечення раціонального використання і охорони землі. Законодавче забезпечення регулювання земельних відносин нині є недостатнім та частково недостатнім. Потребують опрацювання державні стандарти та механізми їх використання у практиці господарювання підприємств з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції і сировини. Необхідно розробити близько 400 державних стандартів, але нині на виконання Закону “Про землеустрій” із запланованих 75 стандартів підготовлено лише один. Із передбачених Законом “Про охорону земель” 125 стандартів підготовлено лише дев'ять. Нормування є засобом правового регулювання не лише у сфері землеустрою, а й у сфері використання і охорони земель.

З 1 січня 2002 р. чинним є “Земельний кодекс”. Згідно з законодавством протягом 2002-2005 рр. було дозволено обмінювати земельні ділянки та земельні паї. Купівля та продаж землі були заборонені до 2007 р. Таким чином, реалізовано лише перший етап земельної реформи – роздержавлення. Законодавчо не врегульовані права і обов'язки покупців землі, відсутні стандарти визначення її вартості, не знайшли нормативного відображення питання обмеження площі угідь на одного власника. До цього часу не прийняті закони “Про ринок земель”, “Про державний земельний кадастр”, “Про сільські громади з регулювання обороту земель сільськогосподарського призначення” та ін. Правові та нормативні недоліки створили сприятливі умови для спекуляцій з землею.

Україна – єдина держава на пострадянському просторі, яка не має Закону “Про державний земельний кадастр”. У 1998-99 рр. Держкомзем почав кадастрове зонування території України, проте у кінці 1999 р. ця робота була призупинена. Держкомзем не розроблені, як це передбачалося раніше, стандарти, норми і правила продажу землі.

Для скасування мораторію на продаж землі, необхідно прийняти Закони “Про ринок землі” та “Про державний земельний кадастр”, створити єдину систему державної реєстрації прав на нерухоме майно та опрацювати механізми їх обмеження.

У грудні 2005 р. урядом України схвалено Концепцію комплексної програми підтримки і розвитку українського села на 2006-2010 рр. “Добробут через аграрний розвиток”, в якій використаний досвід міжнародної практики в аграрній сфері країн Європи, Північної Америки, Малайзії, Аргентини та ін. держав. Більшість країн світу досягли успіху в економіці завдяки розвитку саме власного сільського господарства (США, Канада, Аргентина, Бразилія та ін.).

Світова практика переконує в доцільності структурної перебудови аграрного сектору, здійснення витрат на наукові дослідження, впровадження інновацій (так, Китай вийшов на перше місце у світі з виробництва зерна та м'яса і нині 1,32 млрд. жителів країни споживають основні продукти харчування саме національного виробництва).

Концепцією комплексної програми України передбачено спрямувати на розвиток соціальної сфери 2 млрд. грн., на підтримку сільськогосподарського виробництва – 6 млрд., на охорону довкілля (так звану “зелену скриньку”) – 6 млрд. грн., що має покращити життя людей у сільській місцевості, підвищити родючість землі.

Основою розвитку аграрного сектору у майбутньому має стати приватний капітал, як це є у більшості країн світу. Без приватної власності на землю сільське господарство України не зможе посісти гідне місце серед галузей національної економіки. Необхідним є також формування інформаційної системи як основи для інформаційного забезпечення управління ресурсами і розвитку аграрного ринку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Функціонування аграрного сектору в Україні потребує формування та розвитку необхідних елементів його інфраструктури. Значні проблеми недостатнього забезпечення національного продовольчого ринку України пов'язані з відсутністю ефективних механізмів функціонування підприємств АПК. Потребує удосконалення та значного доповнення законодавчо-нормативне забезпечення функціонування АПК. Важливим для підприємств, пов'язаних з виробництвом, транспортуванням, зберіганням, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини варто вважати необхідність опрацювання інноваційних стратегій розвитку, формування ефективних господарських зв'язків на ринку, забезпечення державної підтримки національного виробника.

Перспективи подальших наукових розвідок мають бути спрямованими на пошук шляхів забезпечення економічної безпеки підприємств, що входять до складу АПК, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

Література

1. Березін О.В. Стан та шляхи підвищення ефективності заготівельної галузі споживчої кооперації України : [монографія] / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007. – 193 с.
2. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: [монографія] / Березін О.В. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с.
3. Березіна Л.М. Організаційно-економічні аспекти інтеграційних процесів в агропромислових формуваннях / Л.М. Березіна // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. — Харків : ХНТУСГ, 2009. – Вип. 90. – С. 89-92.

Надійшла 17.03.2010

УДК 331.101.3:338.24

І. П. КІНАЩ, Л. С. ВЕРБОВСЬКА

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ПОШУК ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянуто питання мотивації та стимулювання праці. Наведено основні мотивуючі показники, які впливають на працівників вітчизняних підприємств.

The question of motivation and stimulation of labour is considered in the article. The basic explaining is resulted indexes which influence on the workers of domestic enterprises.

Ключові слова: мотивація, стимулювання праці, оплата праці, вітчизняні підприємства.

Вступ. Персонал є активом підприємства, людським капіталом, який очікує своєчасну та гідну економічну, психологічну і кар'єрну винагороду за високопродуктивну та високоякісну працю. Саме мотивація праці дає можливість працівнику реалізуватися як особистість, здатна втримати талановитих та перспективних працівників на підприємстві в конкретних умовах.

Питання мотивації та стимулювання праці важливе для підприємств, у яких спостерігається неоднорідна структура персоналу та відчувається значний вплив технологічного процесу, для здійснення якого потрібні кваліфіковані та досвідчені працівники. Тому дослідження формування системи мотивації та стимулювання працівників вітчизняних підприємств є проблемою актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теоретичні здобутки вчених у галузі мотивації та стимулювання персоналу підприємств базуються на більш, ніж сторічному світовому досвіді організації праці. В основу прикладних механізмів мотивації та стимулювання працівників покладено найбільш відомі наукові теорії мотивації: змістовні теорії мотивації та процесуальні теорії [4].

Роботи таких вчених, як Д.П. Богиня, В.С. Васильченко, А.М. Колот, О.В. Крушельницька, О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, С.А. Шапіро свідчать про значне ускладнення адаптації теоретичних розробок у практику сучасної діяльності вітчизняних підприємств [1, 5, 6]. В Україні ця ситуація пояснюється різними чинниками: загальним уповільненням реформи оплати праці, нерозвиненістю ринку праці, спрацьованістю основних фондів, проблемами у сфері інвестування, зловживаннями чи необізнаністю роботодавців, національною ментальністю та багатьма іншими факторами.

Метою дослідження є розгляд окремих проблем з мотивації праці та напрямки їх вирішення. Мотивація – це процес стимулювання будь-кого до діяльності, що спрямована на досягнення цілей організації [6]. На думку окремих дослідників, мотивація – це процес внутрішнього або зовнішнього